

КОСОВСКО-МЕТОХИЈСКИ
ЗБОРНИК

ACADEMIE SERBE DES SCIENCES ET DES ARTS
COMITE DE L'ACADEMIE POUR L'ETUDE
DU KOSOVO ET METOHIJA

RECUEIL DU KOSOVO ET METOHIJA

8

REDACTEUR DRAGAN VOJVODIĆ

BELGRADE 2019

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА И УМЕТНОСТИ
АКАДЕМИЈСКИ ОДБОР ЗА ПРОУЧАВАЊЕ
КОСОВА И МЕТОХИЈЕ

КОСОВСКО-МЕТОХИЈСКИ ЗБОРНИК

8

УРЕДНИК ДРАГАН ВОЈВОДИЋ

БЕОГРАД 2019

ЧЛАНОВИ РЕДАКЦИЈСКОГ ОДБОРА

ГОЈКО СУБОТИЋ
МИХАИЛО ВОЈВОДИЋ
ДРАГАН ВОЈВОДИЋ, уредник
РАДА СТИЈОВИЋ, секретар
КОСТА ЧАВОШКИ
СЛОБОДАН РЕМЕТИЋ
РАДИВОЈЕ МЛАДЕНОВИЋ

Примљено на II редовном скупу Одељења историјских наука
26. фебруара 2020. године

НА ПРЕДЊОЈ СТРАНИ КОРИЦА:
АМБЛЕМ – ГРАЧАНИЧКА ЦРКВА У РУЦИ
КТИТОРА КРАЉА МИЛУТИНА СА ФРЕСКЕ У
ГРАЧАНИЦИ, 1321. ГОДИНА – НИКОЛА ДУДИЋ
ТЕКСТ – ДРАГОМИР ТОДОРОВИЋ

ИЗДАЈЕ:
СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА И УМЕТНОСТИ

ИЗЛАЗИ ДВОГОДИШЊЕ
ISSN 0354-284X

ЛЕКТОРИ И КОРЕКТОРИ: ТАТЈАНА РУЖИН ИВАНОВИЋ И
НЕНАД ИВАНОВИЋ

ПРЕВОД РЕЗИМЕА: МИЉАНА ПРОТИЋ И НЕНАД ТОМОВИЋ

ТЕХНИЧКИ УРЕДНИК: НИКОЛА СТЕВАНОВИЋ

КОМПЈУТЕРСКА ПРИПРЕМА ЗА ШТАМПУ: ДАВОР ПАЛЧИЋ

ШТАМПА: ПЛАНЕТА ПРИНТ, БЕОГРАД

ТИРАЖ: 400 ПРИМЕРАКА

ШТАМПАЊЕ ЗАВРШЕНО 2020. ГОДИНЕ

САДРЖАЈ – TABLE DES MATIERES

<i>Tatjana Starodubcev</i>	St. Prokopios and St. Theodore Teron Killing Monsters in the Prizren Gospel	1
<i>Таџјана Сџародубцев</i>	Свети Прокопије и свети Теодор Тирон убице немани у Призренском јеванђељу	32
<i>Драган Војводић</i>	Представа светог Арсенија Српског у дечанском менологу	35
<i>Dragan Vojvodić</i>	The Image of Saint Arsenije of Serbia in the Dečani Menologion	61
<i>Томислав Ж. Јовановић</i>	Протојеванђеље Јаковљево у препису манастира Дечана	63
<i>Tomislav Ž. Jovanović</i>	The Dečani Monastery Copy of the Protoevangelium of James	78
<i>Miodrag M. Vukčević</i>	Kulturidentität in deutschen Routenplänen zu den zentralen Teilen der europäischen Türkei im Verlauf der Jahrhunderte	79
<i>Миодраг М. Вукчевић</i>	Културни идентитет у немачким мапама пута за централни део европске Турске током векова	110
<i>Славенко Терзић</i>	Писмо Симе Андрејевића Игуманова руском амбасадору у Цариграду Николају Павловичу Игнатијеву	113
<i>Slavenko Terzić</i>	The Letter of Sima Andrejević Igumanov to the Russian Ambassador in Constantinople Nikolay Pavlovich Ignatyev	124
<i>Мина Дармановић</i>	Осврт на народни накит Косова и Метохије	125
<i>Mina Darmanović</i>	An Overview of the Traditional Folk Jewelry of Kosovo and Metohija	137
<i>Игор Борозан</i>	Династија Обреновић и Косовски завет у вербалној и визуелној култури друге половине 19. века	139
<i>Igor Borozan</i>	The Obrenović Dynasty and the Kosovo Covenant in the Verbal and Visual Culture of the Second Half of the Nineteenth Century	154
<i>Бранка Гугољ</i>	Деведесет година рада на проучавању и заштити архитектуре манастира Бањска: 1928–2018	157
<i>Branka Gugolj</i>	Ninety Years of Research and Protection of the Architecture of Banjska (1928–2018)	172

<i>Тања Милосављевић</i>	Концептуализација госта и домаћина у језичком сазнању призренских Срба	173
<i>Tanja Milosavljević</i>	The Conceptualization of Guest and Host in the Linguistic Experience of the Prizren Serbs	183
<i>Софија Милорадовић</i>	Косовско-ресавски говори Косова и Метохије. Статус унутар дијалекатске формације, преглед одлика и истражености	185
<i>Sofija Miloradović</i>	The Kosovo-Resava Dialects in Kosovo and Metohija. Their Status Within the Dialectal Formation. An Overview of their Characteristics and Level of Exploration	225
<i>Радивоје Младеновић</i>	Судбина флексије именица косовско-метохијских призренско-јужноморавских говора	227
<i>Radivoje Mladenović</i>	The Destiny of Noun Inflection in Prizren – South Morava Vernaculars of Kosovo and Metohija	249
<i>Бојана Вељовић</i>	Обележавање будућих радњи у говору шарпланинске жупе Сирињић	251
<i>Bojana Veljović</i>	Expressing Future in the Sirinić Region on the Šar Mountains	263
<i>Јово Медојевић</i> <i>Саша Милосављевић</i>	Демографски процеси на Косову и Метохији од 1999. до 2019. године	265
<i>Jovo Medojević</i> <i>Saša Milosavljević</i>	Demographic Processes in Kosovo and Metohija from 1999 to 2019	284
	Упутство за припрему рукописа за објављивање у Косовско-метохијском зборнику	287

ОБЕЛЕЖАВАЊЕ БУДУЋИХ РАДЊИ У ГОВОРУ ШАРПЛАНИНСКЕ ЖУПЕ СИРИНИЋ*

БОЈАНА ВЕЉОВИЋ**

UDC: 811.163.41'366.584
811.163.41'282.2(497.115)

У раду се анализира систем глаголских облика у служби обележавања будућих радњи. Будуће радње индикативног типа примарно се исказују футуром првим. Примери употребе релативног презента (замене футура првог презентом свршеног или несвршеног вида) сасвим су ретки. Из система изостаје футур други, а релативне будуће радње примарно се исказују временски транспонованим презентом. Нешто ређе у овој служби бележен је и футур први. Најзад, радње које се одликују будућом временском преспективом, у строго дефинисаним условима, исказују се перфектом без помоћног глагола у модалној служби.

Кључне речи: будуће радње, футур први, релативни презент, футур други, перфекат без помоћног глагола

1. УВОД

1.1. Северношарпланинска жупа Сирињић оформљена је у горњем делу басена Лепенца и смештена у планинској корутини источне зоне северног дела Шар-планине¹. Истраживањем ове, дијалекатски недовољно испитане зоне, са лингвистичког и лингвогеографског, односно ареалног становишта најпотпуније се бавио Р. Младеновић, а резултати истраживања саопштени су у тридесетак научних прилога². Ономастичка грађа из ове зоне забележена је у студији М. Букумирића³.

* Рад је урађен у оквиру пројекта 178014: *Динамика језичких сѝрукѝура савременог срѝског језика*, који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

**bojana.veljovic@filum.kg.ac.rs

¹ Детаљније о географским границама Сирињића в. у А. Урошевић, *О Косову*.

Градови, насеља и други анѝтропѝогеографски сѝиси, Приштина 2009, 88–89.

² Више о овоме в. у Р. Младеновић, *Лингвогеографски ѝоложај и дијалекатѝска индивидуалностѝ сирињићког говора*, ЈФ 72/3–4 (2016) 67–91.

³ М. Букумирић, *Ономастѝика Сирињиће жупе*, *Ономастѝолошки ѝрилози* 9 (1988) 252–470.

1.2. Сиринићки говор припада балканизираним делу српског етнојезичког простора, те је систем глаголских форми (за разлику од именског, који је редукован), сходно развоју који карактерише говор/језике балканског ареала, добро очуван. О облицима глагола сиринићког и околних говора одређене информације налазе се у више радова Р. Младеновића⁴. Синтаксичке одлике глаголског синтаксема говора Сиринића описане су у неколико новијих радова⁵.

1.3. У овом раду испитује се систем глаголских облика којима се у говору Сиринића обележавају будуће радње. Материјал за истраживање представља грађа прикупљена у 11 насеља⁶ у Сиринићкој жупи.

2. АНАЛИЗА ГРАЂЕ

Предмет овога рада јесу глаголски облици са функцијом обележавања радњи које се одликују будућом временском перспективом. Сиринићки говор, за разлику од централноштокавских идиома, одликује се постојањем једне јединице чија је примарна функција обележавања будућих радњи – а то је футур први. Футуру првом синониман је у одређеним синтаксичко-семантичким условима и временски транспоновани презент. Футур други непознат је испитиваном говору⁷, а у оквирима његовог функционалног домена бележени су, као сининимне јединице, футур први и релативни презент. Најзад, у строго дефинисаним језичким условима, радње чије се (могуће, жељено) вршење одликује будућом временском пројекцијом могу се исказати и модалним перфектом без помоћног глагола.

⁴ Детаљније о томе в. у Р. Младеновић, *Преобликовање 3л. јд. и 3л. мн. одричног перфекта акцива у иризренско-тимочким говорима Косова и Мејхохије*, у: *Језици и културе у времену и простору I, Тематски зборник*, ур. С. Гудурић, Нови Сад 2012, 453–461; исти, *Треће лице множине презента у српским говорима на југозападу Косова и Мејхохије*, ЈФ 58 (2002) 41–63; исти, *Дијалекатска диференцијација српских говора на југозападу Косова и Мејхохије*, у: *Зборник радова са Међународног научног скупа „Животи и дело Академика Павла Ивића“*, ур. Ј. Планкош, Суботица – Београд – Нови Сад 2004, 209–249; исти, *Глаголски облици у северношарљанинским и јужномејхохијским говорима*, ЗБМСФЛ 47/1–2 (2004а) 445–474; исти, *Говор јужнокосовског села Гајње*, Београд 2013, 171–181.

⁵ Р. Младеновић, *Футур, презент и императив за прошлост на југозападу Косова и Мејхохије*, ЗБМСФЛ 43 (2000) 363–371;

Б. Вељовић, Р. Младеновић *Временска употреба презентних облика у говору северношарљанинске жупе Сиринић*, ЈФ, 73/3–4 (2017), 35–60. Р. Младеновић, Б. Вељовић, *Употреба презента у говору шарљанинске жупе Сиринић*, КМЗ (2017), 155–179; Б. Вељовић, Р. Младеновић, *Футур први у служби обележавања хабитуалних радњи у говору северношарљанинске жупе Сиринић*, ЈФ 74/2 (2018) 57–88.

⁶ У раду се пунктови обележавају следећим скраћеницама: Бе (Берејце), Ви (Вича), Вр (Врбештица), ГБ (Горња Битиња), Го (Готовуша), ДБ (Доња Битиња), Др (Драјковце), Ја (Јажинце), Се (Севце), Су (Сушиће) и Шт (Штрпце).

⁷ Футура II нема ни у околним говорима. Уп. Р. Младеновић, *Говор шарљанинске жупе Гора*, СДЗБ 48 (2001) 413–441; исти, *Дијалекатска диференцијација*, 244–246; исти, *Глаголски облици*, 440–468; исти, *Говор јужнокосовског села Гајње*, 322–367.

Циљ овога рада јесте да се дефинишу синтаксичко-семантичке одлике футура првог у основној временској служби⁸, потом и карактеристике временски транспонованог презента. Предмет интересовања у овом прилогу јесте и однос ових двеју форми и услови који омогућавају њихову употребу онда када се имају наћи у служби исказивања радњи за које говорник претпоставља да ће се (из)вршити након времена говорења, али пре неке друге будуће радње или истовремено са њом – дакле, оних које се у стандардном српском језику углавном исказују футуром другим.

2.1. Уйоїреба фуїура їрвог

У србистици се футур први дефинише као глаголски облик чија је примарна функција исказивање будућности, тј. радње која ће се вршити или извршити после момента говора⁹. Њиме се казује да ће се нешто „збити или ће неко (нешто) у овоме или ономе стању бити у будућности, после времена у коме се говори, или на које се мисли“¹⁰. Овакву службу футур први има на читавом штокавском дијалекатском комплексу.

Исказивање будућности подразумева специфичан однос према означеној глаголској радњи превасходно због тога што се, за разлику од прошлости или садашњости (када се обележавају радње које се посматрају као (из)вршене акције или се њихова реализација дешава у моменту говора), футуром исказују дејства чије је вршење тек планирано – са већом или мањом сигурношћу тврди се да ће уследити. Стога аутори оправдано наводе да ова чињеница свакоме футуру даје нијансу модалности. Ипак, „зато што се узима да то као извесно припада будућности у односу на садашњост, на време говора, футур који само то значи, а уза њ нема неког посебног знака модалности – зовемо индикативним футуром“¹¹.

Футуром првим исказују се радње чије је (из)вршење неизвесно, тек планирано или пожељно (за разлику од, рецимо, оних које припадају прошлости и постоје као факти). Сходно томе, функционални домен, односно дијапазон служби овога облика, употребљеног у примарном временском значењу, није разгранат. Радње исказане футуром првим увек садрже неку нијансу модалности попут: жеље, заповести, намере, могућности,

Тврдња М. Стевановића о томе да је употреба предбудућег времена у јужнометохијском ђаковачком врло ретка [М. Стевановић, *Ђаковачки говор*, СДЗб 11 (1950) 121] није потврђена ни грађом аутора монографије, а ни каснијим истраживањима овога говора од стране Р. Младеновића. Само два потврђена примера футура II у призренском градском говору С. Реметић с правом сматра утицајем књижевног језика [С. Реметић, *Српски призренски говор I*, СДЗб 42, (1996), 503].

⁸ Футур први је у говору Сирињића један од основних облика којим се обележавају и прошле понављане радње. О томе детаљније у Вељовић, Младеновић, *Футур први*, 57–88.

⁹ *Синтакса савременог српског језика: простиа реченица*, ред. М. Ивић, Београд 2005, 434 (С. Танасић).

¹⁰ М. Стевановић, *Савремени српскохрватски језик*, II, Београд 1986, 671.

¹¹ *Исто*.

услова, погодбе, спремности за радњу, сигурности, претпоставке, наде, сумње и сл.¹² – каткада мање а некада израженије присутну.

Исказивање будућих радњи с обзиром на категорије доживљеност : недоживљеност, како наводи Ј. Вуковић, неутрално је, јер, „неприродно би било и диференцирање будућих радњи на доживљене и недоживљене, па је разумљиво што за будућност немамо облика у независној (реченички независној) употреби паралелних футуру као што у таквој служби у нашем језику поред перфекта имамо аорист и имперфекат“¹³.

У чисто временској служби футур први је у Сиринићу бележен при исказивању референцијално (примери под 1) и (ређе) неререференцијално конципованих радњи (2) индикативног карактера, и то најчешће самостално, без учешћа других језичких средстава у служби маркера будуће оријентисаности глаголских дејстава. Утврђено је да у српском језику за исказивање таквих дејстава овај облик најчешће не захтева додатна језичка средства у функцији детерминатора, а за препознавање индикативног карактера најчешће је довољна реченична информација, док шири контекст по правилу нема већу улогу¹⁴, што одговара приликама у нашој зони. Наведену особину М. Ивић објашњава чињеницом да футур први у глаголском систему српског језика функционише као типична временска категорија (Т категорија), са одсуством компоненте доживљености, динамичности радње (обележје D-), а такве јединице одликује то што се њима „време дате радње одмерава једноставно, без обавезног повезивања са неким другим моментом вршења неке друге конкретно означене акције“¹⁵.
Примери:

(1) Две године сам служија... У Скопље. Па *ће* ти зб^орим¹⁶. (Вр); *А*, ћути, бр^е! Какви шињели! *Те* ни узеш! (Вр); „*А*, тамо одма *ће* ги дадемо“ – реко. (Вр); ја *ће* ве донесем до горе (Др); Ја *ће* узем јено цигаре (Го); с кашикче *ће* му дадеш (Го); *ће* сипем воду (Се); За зиму *ће* осол'имо. (Су); к^т *ће* гу скинем (Вр); па *ће* стаимо (Го); Прао *ће* ти кажем, ми смо имал'е мало бол'е дол'е. (Ви); он дошо некол'ико дна па *ће* иде (Ви).

(2) она *ће* ти каж^ује (Се); *ће* уз^имо њиве (Се); О^вде *ће* сти'емо у кол'ибе. Туј *ће* сти'емо. (Су); *Те* товар^имо. (Су); ја *ће* к^осим, да зн^аш! (Су).

Референцијално конциповане радње обележавају се како несвршеним тако и свршеним глаголима, док су у служби обележавања неререференцијалне будућности бележене само несвршене видске форме.

¹² О томе детаљније у Ж. Станојчић, Ј. Поповић, *Граматика српског језика*, Београд 2005, 388–390; *Синтакса савременог српског језика*, 433–453 (С. Танасић).

¹³ Ј. Vuković, *Sintaksa glagola*, Sarajevo 1967, 372–373.

¹⁴ *Синтакса савременог српског језика*, 434 (С. Танасић).

¹⁵ М. Ивић, *Систем личних глаголских облика за обележавање времена у српскохрватском језику*, Годишњак ФФ 3 (1958) 146.

¹⁶ Сходно приликама у српским балканизираним дијалектима, футур први се у Сиринићу увек употребљава са допуном у облику *да* + презент, с тим да је везничко *да* готово редовно елиминисано. Облици помоћног глагола унифицирани су – увек се употребљавају у форми трећег лица *ће*.

Уз облике футура првог бележене су и временске одредбе којима се прецизније упућује на време вршења будуће радње, односно на њену (већу или мању) временску одмакнутост од момента говора (3):

(3) *сџк ће узимо* њиве (Се); Ђе, *сџк* што *ће бине*, пред Велигдџн, *тој ће бине* Велика Недџља. (Се); *сџк ће дођо* па други унуци (Се); *појте сџге* ви, *ће послуша* овај тџта (Се); *мисли ће спие* после (Се); *Јутре њ[e] идџте* тај тамо (Се).

Футур први често је бележен и у питањима (4):

(4) Не могаџе да се лџчо. Како *ће се лџчо*?! (Вр); *Ал неће спремаи*? (Вр); Да глџдам у шџџу. А што *ће* ми *каже* шџџа? (ГБ); *жифти-ја*, што *ће* ми *каџи*? (Се); Њџгов џтац, му викаџа: „Што *ће работџте*, чичка-Драго?“ „А што *ће рабџтам*? Ђе копам. А што да рабџтам? Што је?!“ (Шт); Ђт, му вика брат Влада: „Мџшо, – вика – а *ће бинџш* снаша?“ (Шт); Кол’ико *ће* ми *дадџеш*, Стојџне, тџј траву ти мџне да гу кџсим јџпе? (Су); *Ђе* ми *товарџте* за Сушиџе? (Су); Дођџше, ме узџше у тџј куџу. Дџ *ће* ме *тџроу* сџге? *Ал ће* ме *убџјоу*, што *ће* ми *прају*? (Су); И жџна мџја вика: „Сџнко, *кој ће* да *чиџти* овој?“ (Ви); а *ће моџеш* и мџу њиву да онџдиш? (Ви); Вика: „*Ђе* ме *пуџтиш* да умџџем?“ „Ако. Ђе те пуџтим“ (Се); Па тај брат ги вика: „*Ђе сџџем*?“ А сџсра му вика: „Не, не, *ће рџдиу*.“ „*Ђе сџџем*?“ „Не, не, *ће рџдиу*.“ (Се).

За разлику од претходно наведених примера, где је значење футура првог превасходно временско, овај облик бележен је и са мање или више израженим различитим модалним нијансама. Ипак, овде треба имати у виду да се модални карактер футура првог не може „увек лако и једнозначно утврдити. У томе је незаменљива улога ширег комуникативног контекста“¹⁷. Стога, „може се основано тврдити да се ретко кад и при исказивању модалних значења овим обликом у потпуности елиминише његова основна, временска функција“¹⁸. Највећи број потврда футура овога типа, са, уједно, најизраженије присутном модалном нијансом, бележен је у казивањима информатора која се односе на народна веровања, магијске и обредне радње, то јест на последице које се могу десити у случајевима њиховог евентуалног непоштовања од стране припадника колектива. Имајући у виду да припадају области колективних народних представа, овакве радње-последице објективно се одликују најмањим ступњем могућности будућег (из)вршења. Модална нијанса која се активира у датим контекстима, а коју носе облици футура првог (примери под 5), уопштено се може подвести под став бојазни или стрепње због могућег (из)вршења именованог дејства, те уједно и уверености у то, док се у исказима који им претходе обично изриче став забране:

(5) И тој верџоу. Викоу – вџтар кџ[д] дџва јџк, *ће умре* никој. Викоу – се радџоу тџја мртџвци, *ће* ги *дође* јџш никој. (Се); Невџстџлка не се тџпа. Тој не убива се. *Ђе надџва* нешто. Невџстџлка *ће* ти *узе* пилиџе, јџно, друго. (Се); Грлицу кџт чујџш кџ[д] те пребије, *ће крџшиш* стварџе, овој што

¹⁷ Синџакса савременог срџског јџзика, 442 (С. Танасић).

¹⁸ Синџакса савременог срџског јџзика, 442 (С. Танасић).

радиш, посуђу. (Се); Викале наши стари: „Не работјате према среде, према пѣтак, *ће* ви *изгору* каланцурке руке.“ (Се); и на корито не сме жена да седне – *ће бине* дете рилао (Се); а туцањ што се туче салата, трудна жена да га олиже, да туче салату па да га олиже, дете *ће бине* долизнато, коса *ће* му *бине* уврћена (Се); кој нађе парче, га чуа тој парче. Та[ј] је стрѣхан, *ће бине* паралија (Шт); А он му вика: „Си пуштија пашку. *Те викоу* снаша *ће се облизњи* на венчање.“ (Шт); кат се чује ут, *ће оглуви* човек (Су); Кат се нагази на змиске коске, није добро. Се чѣша. А може, ако набоде ногу, *ће умре*. (Су).

Исту модалну компоненту (бојазни, слутње / стрепње, уверености у могуће (из)вршење радње) могу садржати и футурске форме (6) унутар контекста који нису нужно из домена народних веровања:

(6) Не, ја не могу да се качим, ми гине свѣс. *Те се утѣнам*. (Вр); Али нема – да пуштим коња, *ће* ни *се утѣна*, товарен дрва. (Вр); *Те укрдне* снашку, па они по њѣга с онѣј сабље дрвѣне (ДБ); Не може да изѣде свѣ, целу кокѣш’ку – *ће* га *утѣна*. (Др); И тај срѣна: „Леле, снао! Не, *ће умреш* што си се преладѣла!“ (Се); Па ми кат смо ишле, па мушкарци, па по нас звона. Од оѣце звона. Па глау *ће* ти *разбиу*. (Се); Јѣн бија, *ће* те *заглушим* (Шт); *Те ме утѣноу* дѣца. *Те викоу*: „Што па, бабо, си зборѣла?“ А па тако! Дѣца се љуту, ж’ити-ја. (Шт); ја сѣг да умрем, мене снава *ће* ми *мѣси* (Шт); А не да је вако – нема, само кожа и коска – сал да се откине кожа, коске *ће излѣноу* свѣ. (Шт); И ѡвде свѣ модѣр стомак, умодрѣа свѣ. А викам – више тој је што је, *ће* ми *умре* дете. И даде Бог^с, утѣче. (Шт); И туј маѣи каже: „Ќвде никѣт миѣр *не ће имѣмо*. Бегај!“ (Су); Па *ће умрѣте* за љѣба свѣ. (Су); Свѣ *ће поумрѣте* за л’ѣба! (Су); ѣчи *ће* ми *испрсноу* вучеѣћи, не могу, давим се. (Го).

Наглашеније присутан став сигурности / уверености да ће се радња (из)вршити садрже примери:

(7) Тако *ће* га *остаим* на лѣдину. (Шт); „Немој да држите – вика – дѣсно. *Те отинѣте* у Јажинце, *ће* ве *потѣно* Шиптѣри. Лѣво свѣ да идѣте. Свѣ лѣво, свѣ лѣво ус планину!“ (Вр); Куѣна старѣа, *ће се урне*. (ГБ); Викам: „А што га мѣшташ дѣле?“ „*Те* га *нађо* маѣке, *ће* га *изѣдо*.“ „Држ га у своје“, реко. (Се); Шиптѣри могу да најђу нођу, *ће* те *закѣлоу* (Су); Мѣке *ће тегнѣмо* а да умрѣмо *нећѣмо*. (Су); Ти *ће останеш* бе[з] здравље – вика. – Ти брго *ће се загубиш*. (Су); Тѣше свѣ – *ће пѣлу* Сушиѣе Шиптѣри. (Су); Пѣмтим, те никѣт да га *забраим* *неђу*. (Вр); Што ти је судбиѣна, тој *ће бине*. (ГБ); „Ја *ће се вратим* назат – реко – куд Немце, па ѣавол *ће* те *однѣсе*!“ (Вр); А – маѣија вика – пошто она донѣла, ја *ће прѣтим* и моу ѣѣрку да иде, да онѣј... (Ја); Макар сноѣве, макар *ће врѣшим*, они *ће доу* да ми помѣгну. (Се); Она вика: „Ја *ће носим*!“ Ја викам: „Ја *ће носим*!“ (Се); А мене мој ѣтац *ће* ми *купи* по дѣсет, петнаѣс мѣтра (Се); А свѣкар мој му вика: „Кѣкво работѣње, брѣ Драго, тѣко-ти-Бога! Вртѣлом!“ „Ако је Вртѣлом! У твоу ѣиву нека иде, мѣре! У твоу *ћ[е]* иде, сѣ у моу *неће*!“ (Шт); А, жими-ти, ја *ће седнем* да плаѣем брѣта. А сѣм дошла тоѣко, брѣт по млад од мене. Ја *ће сѣднем*, *ће* га *плаѣем*, а ви, кѣко оѣѣте, тако. Ја *ће поплаѣем*, брѣтко ми је, далѣко ми бија, не смо се видѣле, не смо позборѣле, не смо се питѣле. Ја *ће* га *поплаѣем*, викам, а ви чекајте ме. (Се).

Слично претходнима, бележени су и примери којима се изриче став не-сигурности, недовољне уверености у извесност (из)вршења радњи:

(8) „Нѐ! Нека сѐди! Нека сѐди воденица, нѐ дѝрај! Заш да гу уништиш? Нека сѐди! Штò-знаш како *ће се окрѐне рабòта!*“ (Ви); Мåло мòжда и *џфн* *ће ми помòже*. (Ви); Бòк ти зна'е како *ће испòдне* (Се).

Најзад, футур први бележен је и при изрицању подстицаја за (не)вршење дате радње, и то са значењем наредбе (9), забране (10), савета (11), обећања (12) или пак претње (13):

(9) он ги лѐпо кàже: „È – вѝка – сòгə да ви кàжем за јутре штò трѐба да радите. Јутре *ћ[е] идѐте* тà' тåмо, тà' тåмо, тåј *ћ[е] идѐте* по стòке, овåј *ћ[е] идѐте* да орѐте. Жѝне *ћ[е] идоџ* да жн'ѐјоџ.“ (Се); Било лѐпо. „Ајде, снåша *ћ[е] иде* на вòду, ај снåша *ћ[е] иде* на вòду.“ (Се); тџј *ће тџру* и тџј *ће ги спрåи* домаћница (Се);

(10) Нѐ сме да се окрѐне, сåмо прåо да глѐда дѐ *ће иде*. (Се); Ишåла – вѝкам – јутре дån *ће не закòпаш* свѐ у јѐн грòп. Да нѐ се мџчиш више да кòпаш, у јѐн грòп^б нåс не зачепрљај. (Су);

(11) Сѐ да имаш излаз, *ће бѐгаиш*. (Вр); И ако нѐ'е, они гу прåхоџ у Куманòо, кобајåги. „Иди у Куманòо. Кўма *ће бѝнеш*, тòј *ће бѝнеш*, овòј *ће бѝнеш*.“ Тòј је вѝкоџ. (Се); и *ће кџпи* и *ће однѐсе* (Се); па *ће* 'е дåде снåше (Се); а овѐј тракòве око сѐбе *ће вррже* овåко (Се); *ће улѐнеш* у црквѝцу, *ће упåлиш* свѐјћу за зрåвље, *ће тџриш* пåре за зрåвље, има икòне свакојåке. *Те дарџеш* свѐце (Се); Рѐкла ми мѐне свекрва: „Снåшо, тѐбе ти 'е нåј мåла сòба, вѝка, ако џфнш јå *ће ти дåм* мòу сòбу тебе, а јå *ће сѐдим* у вåшу сòбу. Прођите и *ће се подѐлимо*. И јå џфн – вѝка – ко[д] тѐбе да бѝнем. Нѐћу ко[д] друге снåве.“ (Се); „Ò, будåло мўа. Јòпе *ће ти рòди*. Јå *ће ти кàжем* у коу цркву да идеш. *Те кџпиш* нѐшто.“ (Се); „И *ће тåкнеш* тџјка и *ће донѐсеш* – вѝка – и *ће дåш* девојче да се обџче.“ (Се);

(12) Бåба *ће ти дåде* дѐсет (Вр); ај *ћ[е] идѐмо* ку[д] Девòјкин грòб (Су); Èве, јòш пѐт динара више *ће ти дåм* него што ти давåја Шѝптар. (Су); „Нѐ'ћу – вѝка – да те кåрам.“ (Се);

(13) Кò' се подѝне, *ће косѝмо* сò^с шмåјзер! (Вр); È, па – рѐко – јå *ће ти кåжем*. Јѐн пџт мòжда сэм те излòжåа, а сòг нѐћу – рѐко. (Вр); А брåt и сѐсра па се дѝноџ рåно и отѝну. Узоџ вѝно и секиру и слåму. И – од вòће на вòће запретују: „Ал *ће рòдиш?* Ако не рòдиш, *ће те исѐчем*.“ А сѐсра му вѝка: „Нѐмој, брåте, *ће рòди!*“ Трѝ пут тåко је рѐкне и врже слåму за јåбџку. (ДБ); па *ће га лѐпо ишамåрам* – дѝнге, дѝнге (Се).

Осим у индикативној служби, када обележава радњу која се као будућа одређује према тренутку говора, футуром првим могу се обележавати и радње релативно конциповане. Тада се овим обликом исказују дејства која се као будућа дефинишу не према радњи која се везује за време говорења, већ према оној смештеној у неком другом времену, и тада је посреди релативна употреба¹⁹. Футур први у овој служби бележен је у комбинацији са перфектом или презентом за прошлост:

¹⁹ Уп. Синѝакса *савременог срѝског језика*, 437 (С. Танасић); Стевановић, *Савремени срѝскохрватски језик*, 672.

(14) Дóшо от комшије један да пита ал ће ме даду. (ДБ); И пóсле на тóј реди онó што ће дене стóг. (Се); Узóро и пóсле жéне покрóпоў тóј њíву што ће сéјоў коноплé. (Се); Ё, мóра он да је каже да ће гу даде. (Се); И пóсле óни претицоў се кóј ће увати тóј јабуку (Се).

2.2. Однос временски *ī*рансионованог *ī*резениа и фу*ī*тура *ī*рвог

У српском језику у одређеним лексичко-синтаксичким условима футур први може бити замењен имперфективним презентом или футуром другим. Однос футура првог према презенту у српском језику подразумева конкурентност футурских форми са облицима имперфективног презента, док перфективни презент у простој и независносној реченици уместо футура првог може бити употребљен само уколико се употреби модални прилог *можда*²⁰.

У говору Сиринића замена футура несвршеним презентом забележена је у свега неколико примера:

(15) тó кумство *мóже* да се промѣн’и ако кум дозвóл’и (Су); Ако се успíје, она ће има дéцу. Ако не мóже да се успíје, *не мóже* да има дéцу. (Се); А сáге – чéкај ако донéсе у предавницу, ако нé – нéма. *Нéма да се јéде*. (Се).

Замена футура првог облицима презента употребљеног уз модални прилог *можда* потврђена је само једним примером и то са несвршеним глаголом (16). У контексту истога типа забележен и предикат у футуру (17):

(16) Мóжда му *тражи* нéки дрóги, знéш. (Ви);

(17) Мáло мóжда и *џон* *ће* ми *помóже*. (Ви);

2.3. Однос фу*ī*тура *ī*рвог и *ī*резениа у служби обележавања радњи са семантичком вредношћу фу*ī*тура другог

Футур други је глаголски облик „којим се исказују радње које ће се вршити или извршити у будућности као истовремене, антериорне или постериорне у односу на другу будућу радњу, која је будућа било у односу на моменат говора, било у односу на неку тачку одмеравања у прошлости. Најчешће се будућа радња према којој се оријентише радња исказана обликом футура другог исказује футуром првим, али може и другим глаголским облицима уколико се, при њиховом исказивању, има у виду будућа врменска перспектива у односу на тачку временског одмеравања (нпр. императивом, али и временским облицима под одређеним околностима)²¹.

²⁰ М. Ковачевић *Конкурентност двају фу*ī*тура и *ī*рфективног *ī*резениа у савременом српском језику*, 36МСС 73 (2008) 196–199.

²¹ Син*ī*акса *савременог српског језика*, 444 (С. Танасић).

Имајући у виду изостанак футура другог из система личних глаголских облика, у говору Сирињића службу ове глаголске синтаксеме врше футур први и презент за будућност. Временски транспоновани презент у овој функцији, притом, нешто је фреквентнији од футура.

Са вредношћу футура другог на испитиваном подручју бележени су облици свршеног презента и то најчешће у условним (18) и временским (19) зависносложеним реченицама, док се у главној клаузи обично налазе предикати у футуру првом:

(18) Јен мѣтар ако *напраймо*, заједнички ће бине. (Су); Ако *се опијани*, ће иде на криво. (Ви); Ако *имоу* да вршиу у авл'иу, ће вршиу у авл'иу. (Ви); Л'ѣк ако *погрѣшиш*, ће те бије ка кѣња. (Су); то кумство може да се промен'и ако кум *дозволи* (Су); Вѣшке ако ги *остаиш*, ће има. Ако не – не. (Су); ако *иде* трудна жена тамо таквога да види, мртѡв^ѣца, ће бине дѣте жуто (Се); Ако *се успије*, она ће има дѣцу. Ако *не може да се успије*, не може да има дѣцу. (Се); Ако *срѣтноу* човѣка нешто да иде у нѣћ, нигде га турија пут да иде, и оне ако га *срѣтноу*, ће га завѣдѡв нигде (Се); А сѣге – чѣкај ако *донесе* у предавницу, ако не – нема. Нема да се јѣде. (Се); Рѣко, каже: „Ако још јѣдном, пребаците гу. Ако *отине*, тамо да направите цркву.“ (Го); Тој дѣте ако *се поврати* на сису, оно кога после *види* ће урѡчи. (Се); ако га кѣша *увати* (Го); Сѣ до тѣд^т, ако *иде* чѡвек – он ће одведе кој-зна дѣ! (Вр); Ако *се мѣшаиш* у странку, не даав ти. (Вр); Ако *не је донесу*, ће трпи. (ДБ); ако *не га посијеш*, нема што да бине (ГБ); ако *идеш* ники-пут за Сѣфце (Ја); Ако *не си добар* – ѣјт на сокак (Ја);

(19) Кѣт *сл'енѣте*, питајте дѣе Стојанѡва кућа, свѡк ће ви каже. (Су); Дѣ пѡсе – јѣс, ће пѡсе док пѡсе, а кѣт *пѡдне* сн'ѣг^к трѣба да се рани. (Ви); Јѡ жиу сѡм разбрѡа више чѣм *дѡђе* врѣме петнаѣста година – тѡ[j] је њѣгѡва л'ивѡда. (Су); здравѣцу кѡ[д]дѡ да *попију* (Су); кѡд *пѡдне* мѡгла, вѡци ће покѡљѡ ѡуце (Се); док *дѡђе* врѣме да се врш'и (Ја); вѣћ кѡд је врѣме за онѡј, се дѣгноу гѡсти свѣ, и да се прекрѣсти по обичѡју (ДБ); Док *не дѡђе* нѡва снѡша. (ДБ); Ако те *срѣтне* мѣчка „ѡјт, мѣцо, ѣјт! Прѡво ти пут, прѡве ти нѡге.“ (Го); Јѡ жиу сѡм разбрѡа више чѣм *дѡђе* врѣме петнаѣста година – тѡ[j] је (ће бити) њѣгѡва л'ивѡда. (Су).

Презент у истој служби бележен је, међутим, и односим реченицама типа:

(20) Кѡј *се нађе* из ван, Шиптѡри свѣ ће пострѣљѡу. (Шт); овѣја свѣ идоу, други кому му *је хѣу* да скѣта, ће иде на вѡду (Се); Тај крс. Кѡј га *нађе*, он добије дѡр. (Се); И тај чѡвек после кога га *урѡчи*, више живот нема (Се); Кѡј *се подине*, ће косѣмо сѡ^с шмѡјзер! (Вр); Кѡу *нађеш*, узи. (ДБ).

Футур први у служби исказивања радњи које ће се (из)вршити пре неке друге будуће радње бележен је најчешће у временским реченицама (21), али то није обавезно (22):

(21) кѡ^т *ће дѡђеш* до Драјкѡфце (Се); „А кѡт *ће дѡем* ку[д] тѣбе, ѡл не ће ме кѡрѡш? (Се); „Ѣ, ако не, – вѣка – кѡ^т *ће идѣте* у вѡшу општѣну, у жандармерѣску стѡницу предадите шињѣле!“ (Вр); кѡ^т *ће гу тѡрим* на дѣрва (Вр); За прву недѣљу, тој се рѡчуна шѣс свѣће да направѣ. Шѣс свѣће кѡт *ће испуни*, онда иде сѡмо прѣма празнице (ДБ); Кѡт *ће гу стѡвиш* у ѡмбар,

у жито, туј богубраду, и тѣт по̀сле збо̀риш. (ДБ); Кѣт *ће проно̀жоу* петлѣви, тѣд – ви́ка – он се расвѣсти. (Се); Кѣт *ће бине* свѣти Пѣтар, Тодори́ца. (Се); Увѣчер кѣт *ће ба̀цимо* рабѣту, *ће се врати́мо, ће сметри́мо*. Сѣм ицепѣја дрѣва свѣ! (Су); И кѣт *ће до̀ђемо* ми – одма̀ на рѣчак пра̀во. (Су); Кѣт *ће до̀јем* дру́ги ма̀, о̀ўде да те на̀ђем! – ви́ка. (Су); „Е, ако нѐ, – ви́ка – кѣт *ће иде́те* у ва̀шу општи́ну, у жанда̀мерѣску стани́цу преда́дите ши́њеле!“ (Вр).

(22) „А̀јде, ли́јо; а̀јде, ли́јо. Ка сѣк што *ће до̀ђеш* да рѣчаш код на̀с, та̀ко да ми чи́ниш зи́јан у њи́ву, у лива́ду и у сто́ку преко годи́не!“ (ДБ); Да ми се наро̀ди да не мо̀гу да прене́сем што̀ *ће ми се наро̀ди*. (Се); сви́, ко̀ји *ће до̀у* на кршѣва̀ње (Шт); да му цели́ва рѣку то́му што *ће је да́де* нѐшто (Се).

2.4. Перфекти́ без ѿмо̀ћног глагола

Буду́ћом временском перспективом одликују се и радње исказане облицима перфекта без помо̀ћног глагола у модалној служби при изрицању добрих жеља (23) или у клетвама (24):

(23) „До̀бро сте до̀шли. За мло̀го годи́не *славѣли*!“ (ДБ)

(24) И ви́ка: „Чѣсан крѣс, чѣсан крѣс те *уби́ја*!“ (Др); То̀ј „А̀, чѣма те *обрѣла*!“ (Се); Те *утѣла* чѣма, ви́коу. (Се); кунѣло се и тепа̀ло се кад ме на̀љуту: „Ма̀јка ве *нема̀ла*, ма̀јка *оста̀ла* без ва̀с!“ (Се).

У примеру (23), са вредношћу преузете конструкције, у питању је облик крѣг перфекта. У примерима (24) употребљено је 3л. јд. и мн. перфекта без помо̀ћног глагола, који, иначе, у говору Сиринића у облицима 3. лица оба броја изостаје. У контекстима овога типа, међутим, сасвим је обична и конструкција *да* + презент.

3. ЗАКЉУЧАК

Спроведена анализа показала је да се у говору Сиринића у служби исказивања напоредо и са подједнаком фреквентношћу употребљавају футур први и временски транспоновани презент. Исказивање будућих радњи, које се као такве одређују према моменту говора, резервисано је за форме футура првог. Замена овог облика формама несвршеног или перфективног презента сасвим је спорадична. То значи да је футур први основни облик којим се исказују будуће радње у синтаксичком индикативу. Показало се да сем темпоралне семантике предикати у футуру најчешће садрже и неко од модалних значења (став уверености, бојазни, сумње, потом семантички призивок претње, обећања, савета или забране и сл.), чиме се не негира његова примарно временска компонента.

Футур други није бележен у говору Сиринића. Изостанак овог сложеног облика из система глаголских јединица надомештен је ширењем функционално-семантичког домена релативног презента и футура првог. Као облик са службом исказивања радња које се имају вршити у будућности пре неке друге, такође будуће радње, најчешће је бележен релативни пре-

зент, и то обично у условним или временским реченицама. Нешто ређе, и то углавном у реченицама временског типа, у истој служби бележен је и футур први.

Најзад, начелно се у систем језичких јединица овога типа може уврстити и крњи перфекат, имајући у виду да се њиме могу обележити радње које одликује будућа временска пројекција. Ипак, ово је само начелно и само онда када се крњи перфекат употребљава у фолклорним формулама какве су клетве или здравице, којима се призива (из)вршење (не)повољних дејстава у будућности.

ЛИТЕРАТУРА

- Букумирић М., *Ономасџика Сиринићке жупе*, Ономатолошки прилози 9 (1988) 252–470.
- Вељовић Б., Младеновић Р., *Временска употреба њерџериџалних облика у говору северношарџланинске жупе Сиринић*, Јужнословенски филолог 73/3–4 (2017) 35–60.
- Вељовић Б., Младеновић Р., *Футур први у служби обележавања хабџџуалних радњи у говору северношарџланинске жупе Сиринић*, Јужнословенски филолог 74/2 (2018) 57–88.
- Ивић М., *Сисџем личних глаголских облика за обележавање времена у срџскохрваџском језику*, Годишњак филозофског факултета 3 (1958) 139–152.
- Ковачевић М., *Конкурентност двају футура и њерфективног џрезентџа у савременом срџском језику*, Зборник Матице српске за славистику 73 (2008) 195–211.
- Младеновић Р., *Футур, џоџенџијал и имџератив за џрошлостџ на југозаџаду Косова и Меџохије*, Зборник Матице српске за филологију и лингвистику 43 (2000) 363–371.
- Младеновић Р., *Говор северношарџланинске жупе Гора*, Српски дијалектолошки зборник 48 (2001) 1–606.
- Младеновић Р., *Треће лице множине џрезентџа у срџским говорима на југозаџаду Косова и Меџохије*, Јужнословенски филолог 58 (2002) 41–63.
- Младеновић Р., *Дијалекатџска диференџијација срџских говора на југозаџаду Косова и Меџохије*, у: *Зборник радова са Међународног научног скуџа „Животџ и дело Академика Павла Ивића“*, ур. Ј. Планкош, Суботица – Београд – Нови Сад 2004, 209–249.
- Младеновић Р., *Глаголски облици у северношарџланинским и јужномџохијским говорима*, Зборник Матице српске за филологију и лингвистику 47/1–2 (2004а) 445–474.
- Младеновић Р., *Преобликовање 3л. јд. и 3л. мн. одричног џерфективџа активџа у џризренско-џимочким говорима Косова и Меџохије*, у: *Језици и кулџуре у времену и џросџору I*, Тематџски зборник, ур. С. Гудурић, Нови Сад 2012, 453–461.
- Младеновић Р., *Говор јужнокосовског села Гаџиње*, Београд 2013.
- Младеновић Р., *Лингвогеографски џоложај и дијалекатџска индивидуалностџ сиринићког говора*, Јужнословенски филолог 72/3–4 (2016) 67–91.
- Младеновић Р., Вељовић Б., *Употреба џрезентџа у говору шарџланинске жупе Сиринић*, Косовско-метохијски зборник (2017) 155–179.

- Реметић С., *Српски њризренски говор I (гласови и облици)*, Српски дијалектолошки зборник 42, (1996) 319–614.
- Станојчић Ж., Поповић Љ., *Грамаџика српског језика*, Београд 2005.
- Стевановић М., *Ђаковачки говор*, Српски дијалектолошки зборник 11 (1950) IV + 1–152.
- Стевановић М., *Савремени српскохрватски језик*, II, Београд 1986.
- Синџакса савременог српског језика: њпросџа реченица*, ред. М. Ивић, Београд 2005.
- Урошевић А., *О Косову. Градови, насеља и други анџројогеографски сџиси*, Приштина 2009.
- Vuković J., *Sintaksa glagola*, Sarajevo 1967.

EXPRESSING FUTURE IN THE SIRINIĆ REGION ON THE ŠAR MOUNTAINS

This paper analyzes the system of verbal forms used for marking future events and actions. The analysis shows that indicative future actions (directly determined by time of speech) are predominantly expressed with the future I tense. Examples of the relative present (the replacement of the future I tense with the present tense of both perfective and imperfective verbs) are very rare. Since the system lacks the future II tense, relative future actions are primarily expressed with the temporally transpositioned present tense. In this function, the future I is somewhat rarer. Finally, in strictly defined conditions, events and actions with a future temporal perspective can be expressed with the perfect tense without the auxiliary verb in a modal function.

Keywords: future actions, future I, relative present, future 2, tangible perfection

Using material from the vernacular of the Sirinić region, the paper analyzes the system of verbal forms used for expressing future events and actions. The aim of this paper is to define the semantic-syntactic features of the future I tense in its main temporal usage as well as the characteristics of the temporally transpositioned present tense. Another topic of interest is the relationship between these two forms and the conditions that allow their usage when they express an action or event which the speaker assumes will happen after the time of speech, before or simultaneously with it – in other words, those that are in standard Serbian usually expressed using future II. Finally, the paper also explores the frequency of each of the concurrent forms in this syntactic usage.

The results show that indicative future actions are primarily expressed by future I, which is the main tense used in this vernacular to denote events that are defined as future at the time of speech. Future I is also the syntaxeme most frequently used in this role. Furthermore, in addition to their temporal meaning, predicates in the future tense usually include a modal meaning (such as being convinced, apprehensive or doubtful; or an undertone of threat, promise, advice, forbidding, etc.), which does not negate the primary temporal component.

Besides the future I, the same role can be served by the temporally transpositioned present tense. The said verb forms are interchangeable within the same syntactic milieu without altering the meaning. However, examples of using the relative present (to replace the future I of perfective and imperfective verbs) are very rare.

The Sirinić vernacular lacks the future II tense and relative future events are primarily expressed using the temporally transpositioned present tense, usually in conditional or temporal clauses. The future I tense seems to appear slightly more rarely in this role, and only in temporal clauses.

Finally, in strictly defined conditions, i.e. traditional folk formulas such as curses and toasts (salutations), events that have a future temporal perspective are expressed in the perfect tense without the auxiliary verb in a modal function.

